

RELIGIJSKI SIMBOLI U BOSNI I HERCEGOVINI: ORUĐE PRISILE ILI PUTOKAZI SLOBODE

Sažetak

Autor, cijeneći važnost religijskih i simbola uopće za svakog čovjeka, u ovom radu pozabavio se religijskim simbolima, njihovom funkcijom, naravi i značenju; korijenima religijskih simbola i posljedicama zloupotrebe religijskih simbola, te *diktaturom* religijskih simbola u našem tranzicijskom društvu.

Alen KRISTIĆ

Ratovanje pod religijskim simbolima i ratovanje s religijskim simbolima trajno je obilježje života na našim područjima.¹ Unatoč tome jedva da ima ozbiljnih pokušaja suočavanja sa zloupotrebom religijskih simbola. Umjesto toga, onkraj posvemašnje šutnje, ponekad se začuje naivan zahtjev za dokidanjem religijskih simbola što odaje ili neznanje – kao da bi se ti vječiti suputnici čovječanstva zaista mogli dokinuti – ili lijenost duha – pokušaj prijekog i prisilnog rješenja problema vezanih uz religijske simbole. Umjetnost i religija korijene se na simboličkom razumijevanju svijeta. Simbolizam čak spada na samu bit religioznog govora.²

Uvjerem u važnost religijskih i simbola uopće za svakog čovjeka u ovom ću promišljanju ukazati na:

- funkciju, narav i značenje religijskih simbola,
- korijen i posljedice zloupotrebe religijskih simbola,
- diktaturu religijskih simbola kod nas;

Na samom početku potrebno je razjasniti razliku između znakova i simbola.

Simboli i znakovi

Zajedničko znakovima i simbolima jest to što upućuju na nešto drugo onkraj sebe. Međutim, za razliku od znakova, simboli sudjeluju u snazi i zbilji onoga na što upućuju, iako nisu istovjetni s onim na što ukazuju. Udjel u snazi označene zbilje razlog je zašto simbolima odajemo poštovanje, primjerice državnoj zastavi, ali ne i prometnom znaku.³

Simboli otvaraju različite razine zbilje u koje je moguće jedino zahvatiti simbolički i o kojima je moguće jedino govoriti simbolički. Ali simboli istodobno otvaraju i različite razine čovjekove duše koje

dovode u suglasje s pojedinim simbolički posredovanim razinama zbilje. Dok znakove svjesno smišljamo i dokidamo, simboli se rađaju iz „kolektivno nesvesnog“, a pojedini kolektivi u njima zato nerijetko prepoznaju svoj bitak.⁴

Sve to na iznimno snažan način vrijedi za religijske simbole, a naš odnosu prema njima raskriva ne samo narav naše religioznosti nego i naš svjetonazor.

Značenja religijskih simbola

Podsjetit ću na neke odsudne funkcije i značenja religijskih simbola:

Religijski simboli kao simboli Svetoga

Religijski simboli otvaraju krajnju razinu zbilje i omogućuju iskustvo krajnjeg temelja bitka u ljudskoj duši. A krajnja razina zbilje odnosno krajnji temelje bitka nije ništa do Sveto. Posebnost religijskih simbola – snaga i trajnost na temelju koje upravljaju ljudskom svijesću i podsvijesću – i jest u tome što su simboli Svetoga: imaju udjela u snazi i svetosti Svetoga, iako nikad nisu istovjetni sa Svetim, nisu samo Sveto.⁵

Religijski simboli kao svjedočanstvo o dva svijeta

Preduvjet postojanja religijskih simbola je postojanje dva svijeta: prirodno-empirijskog i duhovno-božanskog svijeta. Religijski simboli su zapravo „most između ta dva svijeta“: razgraničavaju, ali i povezuju ta dva svijeta, koja su u pradavna vremena bila jedno. Religijski simboli svjedoče da je moguća veza i sjedinjenje ta dva svijeta i nakon što su odijeljeni, a o lomu među njima simbolički govore drveni religijski mitovi kao onaj biblijski o prvom grijehu.⁶

Religijski simboli kao znakovi smisla

Religijski simboli nam pomažu da zamijetimo beskonačno u konačnom i da ne zaboravimo da smisao prirodnog svijeta i čovjeka leži u duhovnom svijetu. Čovječanstvu su religijski simboli darovani kao znakovi smisla iz duhovnog svijeta. Poučavaju nas da pravi izvor života nije u prirodnom svijetu ili u samom čovjeku. Naprotiv, prirodni svijet i čovjek smisao zadobivaju simbolički iz duhovnog svijeta. Zatvoreni u sebe, gube značenje i dubinu, srozavaju se na puku igru besmisla i slučajnosti. Otvoreni za duhovni svijet, zadobivaju dostojanstvo simbola božanskog, stječu beskrajno značenje i puninu smisla.⁷

⁴ Usp. Isto, str. 53-55.

⁵ Usp. Isto, str. 55-56.

⁶ Usp. Nikolaj Berdajev, *Filozofija slobodnog duha – Problematika i apologija kršćanstva*, str. 87-89.

⁷ «Veza dvaju svetova, mogućnost njihovog uzajamnog prožimanja, prelijevanja energije iz jednog sveta u drugi, dati su putem simboličkog označavanja. Simbol oktriva božanski život, daje znak prelaska božanske energije u život prirodnog sveta, ali večno

¹ Usp. Mitja Velikonja, *In Hoc Signo Vincas: Vjerski simbolizam u ratovima u Hrvatskoj i BiH 1991-1995*, u: Sarajevske sveske, 5/2004, str. 479-495.

² «Božanstvo se može shvatiti samo simbolički, samo se putem simbola može proniknuti u njegovu tajnu. Božanstvo je nepojmljivo na racionalan način, ne može se izraziti u logičkim pojmovima... Iza religiozne ideje Boga uvek se krije bezdan, dubina iracionalnog i nadracionalnog. Postojanje ovog tajanstvenog bezdana, ove dubine iracionalnog, i uslovljava simbolizam, koji je jedini put bogopoznanja i bogomudrosti. [...] Apostol Pavle je dao večni izraz istinskog simbolizma u saznanju Božanstva: 'Jer sad vidimo kroz mutno staklo, u zagonetki, a onda ćemo licem u lice; sada znam delimično, a onda ću poznati kao što bih poznat' (1 Kor 13:12). Mi saznajemo Božanstvo kroz mutno staklo, domišljajući se, tj, simbolički. [...] Religiozno saznanje je uvek bilo simboličko, nasuprot svakoj racionalnoj teologiji i metafizici, nasuprot svakoj sholastici. Gdje završava kompetencija pojma, tamo stupa sa svojim pravima simbol.» (Nikolaj Berdajev, *Filozofija slobodnog duha – Problematika i apologija kršćanstva*, Dereta, Beograd 2007, str. 91-93.)

³ Usp. Paul Tillich, *Teologija kulture*, Ex libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo 2009, str. 52-53.

Cjelokupni prirodni svijet je simbol Svetoga, dok je čovjek vrhunski simbol Svetoga.

Prema tome prirodni svijet i čovjek nisu privid nego posjeduju beskrajnu vrijednost i smisao kao simboličko ozbiljenje duhovne zbilje. Religijski simboli prirodni svijet zapravo čine prozračnim za beskonačno. Čovjeka i prirodni svijet ne zatvaraju nego otvaraju za božanski svijet, ne unose u prirodni svijet razjedinjenost nego sjedinjenost.⁸

Religijski simboli kao obećanje i čežnja za cjelovitošću

Religijski simboli čovjeka podsjećaju na prvotno jedinstvo s izvorom njegova bića. Gubitak tog jedinstva – o čemu govori biblijski mit o prvom grijehu – za posljedicu ima čovjekovu otuđenost od njega samoga, od prirode i od drugih ljudi, naprosto ljudsko stanje besmislenosti, usamljenosti i praznine.

O tome govori Platonova priča o čovjeku kao simbolu sačuvana u „Gozbi“. Nekoć su ljudi bili cjelovita bića. Ali zbog lošeg ponašanja bogovi su ljude raspolovili. Sad svaki čovjek kao krhotina i ulomak traži svoju polovicu kako bi iznova postao cjelovito biće.

No, religijski simboli su istodobno obećanje i anticipacija prevladavanja kobnog osjećaja raspolućenosti ljudskog bića. Uspostava ponovnog jedinstva čovjeka s izvorom njegova bića, sa samim sobom, s drugim ljudima i prirodom predstavlja spasenje i posvećenje o kojem govore svjetske religije. To spasenje i posvećenje je božanski milosni dar – Bog nas bezuvjetno prihvaća – ali i zadaća – u ostvarenju spasenja i sami moramo sudjelovati.

U tome smislu su i religijski simboli istodobno i zadaća i dar. Daju nam predokus zajedništva i prisutnosti božanskog među nama, ali nas potiču i na

---

čuva beskonačnu tajanstvenost božanskog života, pokazuje nesamerljivost života sveta sa životom duha. Simbolizam ne dopušta definitivno okoštavanje i zatvaranje prirodnog sveta i prirodne plati, usled kojih se taj svet i ta plot preobraćaju u realnosti po sebi, realnosti neprobajne za božansku beskonačnost, za duhovnu beskonačnost. Supstancijalno shvatanje prirodnog sveta kao potpuno vanbožanskog, kao u osnovi nepromenljivog poretka stvarne prirode, jeste zapravo religiozni naturalizam, kada je Bog konačno bio odvojen od prirodnog sveta i kada je duh bio potpuno ugašen. Dualistički teizam, koji poriče simboličku vezu između božanskog i prirodnog sveta, u doslednom razvoju naturalističke metafizike vodi najprije ateizmu s obzirom na svet, a potom i ateizmu s obzirom na Boga. Ovome shvatanju je suprotno simboličko shvatanje, za koje postoji veza između dvaju svetova, za koje prirodni svet nije vanbožanski u svojoj supstancijalnoj realnosti nego je pun znakova božanskog sveta, koji odražavaju događaje duhovnog života, događaje padova i uzdizanja. Prirodni poredak nije večan i nepromenljiv – to je samo momenat koji simbolizuje duhovni život.» (Isto, str. 89-90)

8 «Simbolika je vidljiv izraz nevidljivih, tajanstvenih stvari. Po svojoj prirodni simbol ne porobljava beskonačno konačnim već sve konačno čini prozračnim. Kroz konačno se ispoljava beskonačno. U svetu konačnog nema apsolutne zatvorenosti.» (Isto, str. 88)

izgradnju jedinstva u različitosti, ozračja slobode i poštivanja razlika, među nama ljudima kao i s prirodom i božanskim. Zahtijevaju da na licu drugog čovjeka prepoznamo crte, a u prirodi tragove Božje. Tu su za naš rast i blagoslov.⁹

Religijski simboli kao zahtjev slobode

O Bogu se istinski može govoriti samo simbolički. Simbolički govor o Bogu posjeduje dvije funkcije: očuvanje istine o istodobnoj spoznatljivosti i nespoznatljivosti Boga. Religijski simboli nam istodobno otkrivaju i skrivaju Boga.

Preko religijskih simbola doznajemo da je božanski duh nazočan i djelatan u prirodnom svijetu, da su duhovni i prirodni svijet povezani, da se uzajamno prožimaju. Kroz čovjeka kao vrhunski simbol Svetoga i kroz prirodu jednako tako veličanstveni simbol Svetoga proničemo u tajnu božanskog života. Sve u prirodnom svijetu ustvari je jednom bilo simbol za Sveto o čemu svjedoči povijest religija. Nama je bezuvjetno moguće doseći samo onda kad nam se ukaže u konkretnom obliku nečega uvjetnog: simbolički. Znanje o božanskom koje zadobijemo na taj način obično pretačemo u pozitivne racionalne pojmove o Bogu na osnovi kojih je izgrađena katafatička teologija koja zagovara mogućnost da spoznaje Boga preko stvorenog svijeta. Tu teologiju bitno obilježava pozitivizam, racionalnost, juridizam, pragmatičnost, a nadalje statičnost što je razumljivo jer je u svaki pojam položena težnja za definiranjem i odricanjem tajne svemu pa i samome Bogu: sve se želi do kraja objasniti i lokalizirati.

Kao korektiv katafatičke teologije, trajno ugrožene mišlju da je dokučila tajnu Boga, funkcionira druga strana simboličkog govora, ona o istodobnoj nespoznatljivosti i neizrecivosti Boga koju zagovara apofatička teologija. Samo simbolički govor zaista priznaje dubinu, tajanstvenost i beskonačnost božanskog života, stvarnu različitost duhovnog i prirodnog svijeta, nemoć bilo kojeg ljudskog pojma da do kraja iskaže božansku tajnu. Jer je Bog beskonačno dinamičan i pokretan duh, svako znanje o Bogu mora biti dinamično i pokretno, trajni proces učenja. A dinamično i pokretno znanje o Bogu mogu izražavati samo simboli – kao što je to slučaj kod mistika – a ne pozitivno-racionalno-statički pojmovi. Simbolički govor čuva božansku tajanstvenost i nedokučivost što niječe osamostaljena i apsolutizirana katafatička teologija na kojoj se zasniva pragmatičko-juridistička i egzoterično-socijalna religija prikladna za mase.¹⁰

9 Usp. Miro Jelečević, *Zemlja simbola*, u: *Svjetlo riječi*, XXI-II(2005)272, str. 6-9.

10 Usp. Nikolaj Berdajev, *Filozofija slobodnog duha – Problematika i apologija kršćanstva*, str. 93-102.

Zato simbolički govor na višestruk način štiti ljudsku i božansku slobodu:

Ljudsku slobodu: Jer Bog čovjeku prilazi u simbolu, simbolički nazočan u nečemu prolaznom, ne prisiljava čovjeka božanskim veličanstvom i moću na bezuvjetno priznanje nego čovjeku ostavlja prostor za slobodan izbor vjere ili nevjere. Jer naglašava da Bog ne može posve biti smješten i prikovan u nečemu zemaljskom i relativnom, da je sve prolazno potencijalno simbol, a nikad samo Sveto, simbolički govor čovjeka oslobađa porobljenosti bilo čime zemaljskim i prolaznim pa makar to bio i neki simbol Svetoga: Simboli su radi čovjeka, a ne čovjek radi simbola!

Božansku slobodu: Simbolički govor ne dopušta da se Boga svede na puki proizvod ljudskog razuma, omeđen granicama ljudskim razumom skovanog pojma, a takav je „ljudski Bog“ uvijek u službi ljudske sebičnosti i žudnje za moći. Naprotiv, simbolički govor štiti istinu o bezdanoj i neiscrpoj tajni božanskog života, istinu da je Bog uvijek veći od svih ljudskih pojmova i ideja o Bogu kao i od svih simbola Svetoga.

Religijski simboli kao zahtjev stvaralaštva i odgovornosti

Razvidno je da se iza simboličkog razumijevanja svijeta krije svjetonazor i religioznost obilježena dinamičnošću, smjelošću, stvaralaštvom i slobodom koje zajedno smjeraju beskonačnosti, cjelovitosti i jedinstvu u različitosti koje se razumijevaju kao bogatstvo a ne kao prijetnja.

Pravo razumjeti religijske simbole, izvorno duhovno značenje položeno u njima, znači spoznati da su u njima upriličeni odgovori o ljudskom postojanju i njegovom smislu. Religijski simboli su tu da nas uvedu ne u ovu ili u onu religiju nego u tajnu ljudskog života naprosto. Pružajući nam svjedočanstvo da je ljudski život i svijet oko nas smislen i vrijedan, osposobljavaju nas za odgovorno življenje: poštivanje svakog čovjeka i prirode.

Usljed loma religijske i svjetovne kulture, simboličko razumijevanje svijeta tuđe je većini suvremenih, nerijetko i religioznih ljudi. Uostalom smisao o kojem govore religijski simboli ne može se racionalno dokazati nego ga je moguće jedino iskusiti i to putem duhovnog iskustva koje leži u temelju svakog religijskog simbola. Zapravo istina se religijskih simbola i ogleđa u tome jesu li iznikli iz duhovnog iskustva – autentičnog susreta s božanskim – što je preduvjet da u njima prebiva snaga božanskog duha.

Sad nam se na još provokativniji način nameće pitanje zašto kod nas religijski simboli ne svjedoče o smislu nego o besmislu ljudskog postojanja.¹¹

¹¹ Isto, str. 106-112.

Dijabolizacija religijskih simbola

Uz simbole je oduvijek povezan temeljni rizik vjere: proglašenje relativnog apsolutnim (idolatrija).

Jer je beskonačno u ovom svijetu prisutno uvijek u konačnom (simbolički), čovjek je suočen s napašću da konačno u kojem je beskonačno simbolički prisutno uzdigne u krajnju i apsolutnu vrijednost: izjednači i proglasi samim Svetim. To vrijedi za pojedine religijske simbole, ali i za religijske vođe, religijske obrede, religijske institucije¹² ili religijske građevine, religije naprosto.

Sve te zbilje nerijetko u ljudskim očima zatamnjuju i zamjenjuju ono na što bi trebale ukazivati: samo Sveto. U tome slučaju religijski simboli postaju idoli, a čovjek zapada u idolatriju, prema tradiciji abrahamskih religija izvorni i temeljni grijeh, obožavanje zemaljskih stvarnosti umjesto jednog živog Boga.¹³

Idolatrija predstavlja religijski materijalizam i pozitivizam. Podrazumijeva da su izvor i središte života u zemaljskom svijetu. Jer beskonačno posve smješta u konačno, u relativnim i zemaljskim pojavama gleda apsolutno i božansko: apsolutno posvećuje zemaljski svijet. Jer je idolatrijsko viđenje svijeta statično, idolatrija je neprijateljski okrenuta spram slobode i stvaralaštva. Na mjesto slobode stupa autoritet, a na mjesto stvaralaštva okamenjene umjetničke, religiozne i političke forme.

Ono što jest, bilo državu ili crkvu bilo religijske ili znanstvene sustave, idolatrija proglašava apsolutnim, nepromjenjivim, bezuvjetnim, savršenim, svetim, naprosto božanskim. Jer je po naravi magijska, idolatrija hoće konačnim probiti beskonačno, zarobiti božanski duh u određene forme ljudskog religioznog ili političkog života, upregnuti božanski duh u zemaljske projekte osvajanja i uvećanja moći, iako je on beskonačan i dinamičan, živi gdje hoće. Idolatrija negira božansku tajanstvenost i beskonačnost kao i istinu da beskonačno nikada posve ne prelazi u prirodnu zbilju u kojoj je simbolički prisutno.

Dok simbol konačno čini prozračnim za beskonačno, idol kao demonski izobličeni simbol pokušava apsolutno posvetiti zemaljske stvarnosti: obožiti. Je-

¹² Paul Tillich sjajno detektira trenutak kada se Crkva (a analogno tome i druge religijske institucije) izobličuju u idol: «Ako Crkva nije podložna sudu kojega sama naviješta, postaje samoj sebi idolom. Takav oblik idolatrije trajna je kušnja, stoga što je Crkva nositeljica novoga u povijesti. U skladu s tim, već je i njezino postojanje sud spram svijeta. No, Crkva je dio svijeta i zahvaćena je sudom kojim prosuđuje svijet. Crkva koja želi umaknuti takvom sudu lišena je mogućnosti prosuđivanja svijeta pa je svijet s pravom podlaže vlastitoj prosudbi.» (Paul Tillich, *Teologija kulture*, str. 40)

¹³ Usp. Paul Tillich, *Isto*, str. 56-57.

zikom sociologije religije na djelu je politizaciji religije i religizaciji politike: pokuša da se religijom učvrsti i posveti postojeći, redovito nepravedan društveno-politički poredak, a politikom osigura religija. Caru se daje Božje, a zemaljsko kraljevstvo proglašava nebeskim.

Religijski nas simboli žele osloboditi od vlasti ovog svijeta, a idoli nas žele porobiti vlašću ovog svijeta. Tražeći žrtve, idoli utemeljuju nasilje, a religijski simboli, vraćajući žrtvama ljudsko dostojanstvo i smisao, utemeljuju nadu.¹⁴

Da je tome tako, snažno pokazuje usud križa, za kršćane apsolutnog religijskog simbola.

Pravo razumljen križ poziv je na bezuvjetnu solidarnost sa žrtvama i bezuvjetno nenasilje, ali i svjedočanstvo da je božanski poziv namijenjen čovjeku sloboda u Bogu ali i u odnosu prema Bogu. Križ je upravo to predstavljao za kršćane prvih stoljeća dok su bili progonjeni marginalci Rimskog carstva. Križ u rukama cara Konstantina, političkog obraćenika na kršćanstvo, postao je idol pa je kao demonski izobličen religijski simbol predstavljao bezuvjetno pravo na nasilno osvajanje svijeta i oholi zahtjev za posjedovanjem apsolutne istine. Križ se u rukama cara Konstantina preokrenuo mač. Od simbola služenja i solidarnosti križ se prometnuo u idolatrijsko sredstvo osvajanja i vladanja. Umjesto da spaja počeo je razdvajati.¹⁵

Na usudu križa da se dokučiti zašto se i kad neki religijski simbol promeće u idol.

Religijski simboli nastaju iz duhovnog iskustva (autentičnog susreta s božanskim) i simbolički izražavaju duhovni život. Da bi religijski simboli živjeli, da bi mogli vršiti funkciju ukazivanja na Sveto, duhovno iskustvo iz kojeg su iznikli uvijek iznova treba obnavljati. Bez autentičnog susretanja božanskog religijski simboli prestaju ukazivati na Sveto. Više ne izražavaju događaje duhovnog svijeta, u njima više nema snage i svetosti božanskog duha. U rukama čovjeka bez autentične vjere – osobno i svjesno življenje onkraj navike, kolektivizma ili glumljenja – svaki se religijski simbol promeće u idol. U njemu se svetost razlaže jer više ne odražava unutrašnji duhovni život.

Idol je puka izvanjska simulaciju Svetoga. Otrgnut od autentičnog duhovnog života, religijski simbol izobličen u idol stupa u službu dominacije, laži, zastrašivanja i otuđenosti. Nesposoban za jedinstvo

14 Usp. Mile Babić, *Nasilje idola*, Did, Sarajevo 2002, str. 43-61.

15 Zapravo, simbol izvorno i potječe od grčkog glagola *symbolô* sa značenjem spajati (zajedno baciti, zajedno staviti, priljubiti), dok zbilju suprotnu simbolu izriče grčka riječ *diabolos* s temeljnim značenjem razdvajanja, a otuda i naš naziv za đavla. «Gdje simbol stvara zajedništvo, diabolos ga rastvara, vodeći k oholom osamljivanju.» (Miro Jelečević, *Zemlja simbola*, str. 7).

u različitosti, otvorenost i uključivost, zahtijeva uspostavu unitarno-totalitarnog jedinstva, oholu usamljenost i samodostatnost. Niječe pluralnost svijeta i mišljenja.¹⁶

Od idolatrije križ je u rukama prvih kršćana sačuvala autentična vjera, uvijek iznova činjen akt stvaralaštva i slobode u odnosu na svijet oko sebe i Boga, dok se križ u rukama cara Konstantina bez autentične vjere nužno morao prometnuti u idol.

Isto se zbiva sa simboličkim islamskim usklikom *Allâhu akbar - Bog je veći*. Kod čovjeka autentičnog duhovnog života ovaj će usklik uroditi stavom religiozne poniznosti – Ta Bog je uvijek veći od svega što mi ljudi možemo zamisliti! – ali i otkrićem da se božanska veličina, različita od ljudske, objavljuje kao beskraj milosrđa, blagosti i opraštanja. Kod čovjeka bez autentičnog duhovnog života taj će usklik uzrokovati stavom religiozne oholosti o posjedovanju Boga – Ta Bog je veći od naših neprijatelja i na našoj je strani! – ali i mišlju da se božanska veličina kao ljudska objavljuje kroz nasilje i okrutnost.

Sad postaje razvidno zašto su se religijski simboli kod nas umnogome prometnuli u idole.

Diktatura religijskih simbola

Nakon kraha komunizma, religije su kod nas izabrale prisilnu i kolektivističku umjesto slobodne i osobne religijske obnove. Naivno se povjerovalo da se kroz nacionalnu obnovu (savezništvo s nacionalističkim političkim stratezima) može postići zbiljska religijska obnova. Religije su tako kod nas ustvari nastavile dugu povijest ideologiziranog življenja. Primat u njihovom djelovanju nikad nije bila religiozna poruka, briga oko autentičnog susreta s božanskim, nego uzaludno pokušavanje rješavanja nacionalnog pitanja, prvenstveno zbog stoljetnog odsuća moderne odnosno političke slobode naroda i građanskih stranaka.

Kod nas se danas silom, političkom moći i vlašću, želi unaprijed osigurati i provesti religijska obnova: *religiju se ljudima želi utjerati u kosti*. Nije čudo da je religioznost začeta u okrilju iznuđene i mehaničke religijske obnove glumljenja i svedena na puke izvanjske manifestacije bez unutarnjeg duhovnog sadržaja (religijski formalizam) na koji se pristaje da se domogne ili sačuva stečeni povlašteni društvenopolitičkog položaj. Farizejska dvoličnost i ispraznost

16 «Duh ne trpi porobljavanje od strane konačnoga, apsolutizaciju relativnog. Duh je beskonačan, duh živi gdje hoće. Duh menja svoju simboliku u skladu s dinamikom duhovnog života. Duh je dinamičan po svojoj prirodi i ne dopušta statično porobljavanje. Duh se ne može smestiti ni u kakve forme rodovskog bića» (Nikolaj Berdajev, *Filozofija slobodnog duha - Problematika i apologija kršćanstva*, str. 86.)

takve religioznosti prikriva se deklarativnom razmetljivošću koja prerasta u religijsku nesnošljivost i isključivost, prezir svega slobodnog i osobnog.

Jer je kod nas na djelu prisilna religijska obnova i glumljenja religioznost bez autentičnog duhovnog iskustva, posve je logično da se religijski simboli u našim rukama promeću u idole. Jer u nama nema autentičnog susreta s božanskim, kod nas religijski simboli izobličeni u idole služe kao sredstvo nacionalističko-religijske podjele, dominacije, osvajanja, laži, prkosa, zastrašivanja i očuvanja zlopamćenja koje poziva na nove osvete. Utvrđuju nas u viktimizacijskom (uvijek smo mi žrtve) i infantilnom (uvijek su drugi krivi) mentalitetu koji priječi slobodu i odgovornost.¹⁷

Ali nije rješenje u dokidanju religijskih simbola, kao što se ne može dokinuti niti riječ Bog, iako je u ime Boga pobijeno na tisuće ljudi, nego u tome da očistimo i oživimo naše religijske simbole. Očistimo djelima i suzama pokajanja za zla koja smo počinili drugima u sjeni religijskih simbola pozivajući se na Boga. Oživimo življenjem autentičnih religioznih poruka o pomirenju, opraštanju i nenasilju koje smjeraju izgradnji društvenog, političkog i religijskog jedinstva u različitosti.

¹⁷ Usp. Alen Kristić, *Prisilna religijska obnova*, <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?id=1564&l=bs>, postavljeno 27. 5. 2009.

Samo ako u nama zaživi autentična umjesto glumljenje vjere motivirane društveno-političkom isplativošću ozdravit će ne samo naši religijski simboli nego i religijska umjetnost.

Na poštenje religijske umjetnosti spada da odražava iskustvo našeg susretanja s Bogom, ljudima i svijetom, a ne da puko i besplodno oponaša stilove i oblike negdašnjih vremena što svjedoči o manjku ili izostanku autentične vjere u nama koja uvijek rađa stvaralaštvom, slobodom i odvažnošću za novo, koliko u teologiji toliko i u religijskoj umjetnosti, u životu naprosto.

Literatura

1. Alen Kristić, *Prisilna religijska obnova*, <http://www.pulsdemokratije.net/index.php?id=1564&l=bs>, postavljeno 27. 5. 2009.
2. Mile Babić, *Nasilje idola*, Did, Sarajevo 2002
3. Miro Jelečević, *Zemlja simbola*, u: Svjetlo riječi, XXIII(2005)272, str. 6-9
4. Mitja Velikonja, *In Hoc Signo Vincens: Vjerski simbolizam u ratovima u Hrvatskoj i BiH 1991-1995*, u: Sarajevske sveske, 5/2004, str. 479-495.
5. Nikolaj Berđajev, *Filozofija slobodnog duha – Problematika i apologija kršćanstva*, Dereta, Beograd 2007.
6. Paul Tillich, *Teologija kulture*, Ex libris/Synopsis, Rijeka/Sarajevo 2009, str. 52-53.

Summary الموجز

RELIGIOUS SYMBOLS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA:
tools of force or the signposts of freedom

الرموز الدينية في البوسنة والهرسك: أداة للإكراه أم
علامات تدل على الحرية

Alen Kristić أَلَن كَرِيسْتِيْتِش

Recognizing the significance of religious symbols, in general, the author here deals with meaning, implications, nature and functions of religious symbols; their origin, the consequences of their misuse, and the phenomenon of the *dictatorship* of the religious symbols in our society in the period of transition.

يبدي الكاتب تقديره لأهمية الرموز الدينية والرموز
عموما عند الإنسان. فيشتغل بالرموز الدينية ووظيفتها
وطبيعتها ومعناها؛ وبمنشأ الرموز الدينية والعواقب
الناجمة عن سوء استخدام الرموز الدينية، وبدكتاتورية
الرموز الدينية في مجتمعنا الذي يمر عبر مرحلة التحول.